

Brief van de maand december 2010

Creatief met een brief

klock ende gesont – dus *kloek en gezond* is ene Doortje Pieters, wanneer zij haar echtgenoot een brief stuurt. *Gezond en wel* zouden wij zeggen. Licht tautologische uitdrukkingen, bedoeld om nadruk te geven aan de medegedeelde gezondheid: maak je geen zorgen, ik ben echt helemaal kerngezond, van top tot teen.

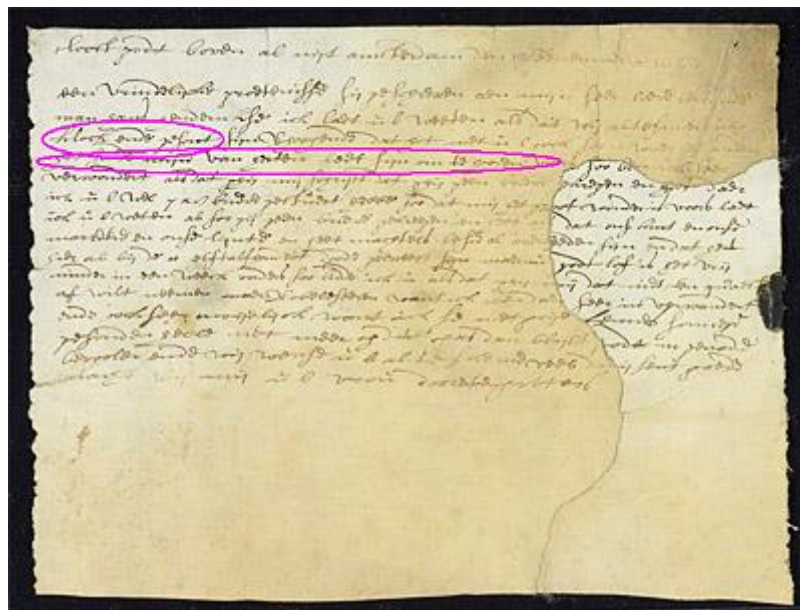
Was Doortje Pieters echt zo gezond?

Doortjes brief dateert van 12 november 1664 in Amsterdam. Haar echtgenoot wordt in de adressering omschreven als *den eersaemen diskreten Hans Hendericksen*. Hij werkt, zo vervolgt de adressering, als *bootsgesel op het schip genaent Uijtrecht*. Was deze Hans Hendericksen inderdaad eerzaam en discreet?

De brief van Doortje begint allerhartelijkst: *een vrindelijcke groetenisse sij geschreven aen mijn seer lieve beminde man Hans Henderickse*. Ze stuurt dus een vriendelijke groet aan haar man, die niet alleen eerzaam en discreet is, maar ook ten zeerste door zijn

echtgenote wordt bemind. Was dat echt zo?

Even een sprong in de tijd. Meer dan een eeuw later, op 27 september 1780, bevindt een zekere Rolf Cornelis zich in Demarara, een handelspost in Zuid-Amerika, in het huidige Guyana, in een gebied waar de Zeeuwse kamer van de WIC lange tijd de dienst had uitgemaakt. Deze Rolf Cornelis schrijft een brief naar familie in Amsterdam: een oom en tante en hun *life kint*. Volgens de adressering was de oom in kwestie *De Eersanne Eewert Eewerts*. Alweer een eerzaam mens. Rolf laat zijn familie weten dat hij *vres in gesont* is, dat wil zeggen *fris en gezond*. Alweer zo'n tautologische manier om uit te drukken dat het je goed gaat.

De brief van Doortje Pieters, met binnen de lijn '*klock ende gesont en het soude mijn van herten leet sijn om te hooren*'

Meer dan alleen gezond

Wat betekent dit? Laten we verder lezen. Doortje Pieters hoopt dat haar man ook *kloek en gezond* is. En als hij dat niet is, dan zou ze dat heel vervelend vinden om te moeten vernemen. Ze is duidelijk een empathisch type. De volgende woorden gebruikt ze om haar sympathieke boodschap over te brengen: *Verhoopende dat het niet u l [uwe liefde] oock soo is. Waer het anders, het soude mijn van herten leet sijn om te hooren*.

Als we nu weer een sprong in de tijd maken en kijken hoe Rolf Cornelis de brief aan zijn oom en tante

vervolgt, dan blijkt hij niet voor Doortje onder te doen in gevoeligheid. Rolf hoopt dat zijn oom en tante zijn brief in gezondheid zullen ontvangen. Dat zou hem veel plezier doen. En mochten ze niet meer gezond zijn, dan zou hem dat verdriet doen. Rolf gebruikt de volgende bewoordingen: *Hope dat uEdle dese geringe Letter in een staad van gesonthlyd mag an trefen. Het soude mijn van heerten lif en angenam zijn. Was het anders, het soude mijn leed zijn.*

Formulair taalgebruik

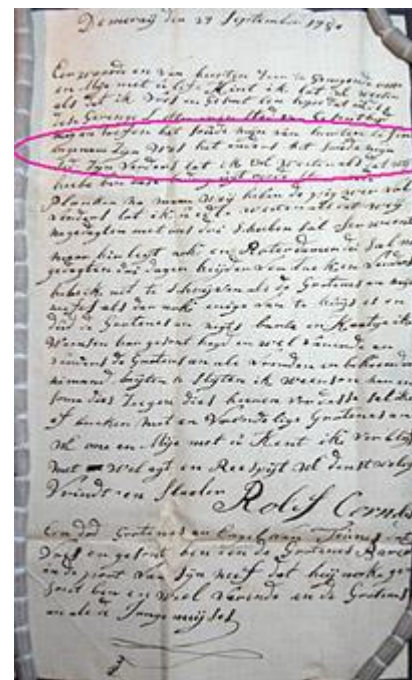
Zeventiende-eeuwse matroos uit Friesland. Bron: Nationaal scheepvaartmuseum

Meer dan een eeuw later, en aan de andere kant van de oceaan, gebruikt Rolf bijna dezelfde bewoordingen als Doortje. We hebben hier te maken met zogenaamd formulair taalgebruik, meer in het bijzonder met epistolaire formules. Dat zijn vaste wendingen die steeds weer opduiken in het brievenmateriaal dat in het *Brieven als Buit*-project wordt onderzocht. In een adressering is het normaal om enkele kwalificaties toe te voegen aan de naam van de geadresseerde. *Eerzame* en *eerwaarde* behoren tot de favoriete bijvoegelijke naamwoorden die daarvoor worden gebruikt, en komen dan ook honderden keren voor in het brievenmateriaal. Heel belangrijk is het ook om woorden te besteden aan gezondheid, zowel aan de mededeling dat je zelf gezond bent als aan de wens dat de ontvanger nog gezond is. Dat het thema gezondheid aangesneden moet worden, is op zichzelf al formulair. Je kunt je voorstellen dat het interessant is om te horen over de gezondheid van bekenden die ver weg over zee zijn, maar het valt op dat dat in vrijwel elke brief gebeurt. En altijd meteen in de eerste of tweede zin na de aanhef. De opening van een privébrief is dus aan regels gebonden. Of misschien moeten we zeggen: het is gangbaar om direct aan het begin over gezondheid te beginnen en bovendien in specifieke bewoordingen. *Kloek en gezond* in de zeventiende eeuw, *fris en gezond* in de achttiende eeuw. En *was het anders, het zou mij van harte leed zijn*

Holle frasen?

Er zijn nog veel meer epistolaire formules, te veel om hier te bespreken. Het effect, of het gevaar, van al die formulaire wendingen is natuurlijk dat ze verworden tot holle frasen. Het hoort bij het sociale ritueel om ze te gebruiken, zoals wij *hallo, hoe is het?* tegen mensen zeggen, niet altijd uit een diepgevoelde interesse in het wel en wee van de gesprekspartner, maar om het gesprek te openen. De ander moet vooral niet omstandig uiteen gaan zetten dat het helemaal niet zo goed gaat. Bij Doortje Pieters is er ook wel reden om te twijfelen aan haar gesteldheid. Enkele regels onder haar verzekering nog *kloek en gezond* te zijn, deelt ze haar echtgenoot mee *dat ons kint en onse Marretie en onse Lijnte en peet Machtels Besie al overleeden sijn*. Doden onder de intimi, hun eigen kind zelfs! Bij Rolf Cornelis is er overigens minder reden te twijfelen aan zijn gezondheid. Hij neemt in ieder geval de moeite om helemaal aan het eind van zijn brief zijn oom en tante te vragen de groeten te doen aan *alle de jonge meisjes*.

Er kleeft ook een groot voordeel aan formules. Voor mensen die in hun dagelijks bestaan weinig met geschreven Nederlands in aanraking komen, die handenarbeid verrichten, die alleen sporadisch, wanneer een familielid of een bekende de grote oversteek waagt, de pen opnemen, is het handig om terug te kunnen vallen op vaste formules. Als je zorgt dat je een paar formulaire wendingen uit je hoofd kent, kun je al gauw een brief schrijven, zonder dat je al te lang hoeft na te denken over de woordkeus en de zinsbouw (om over de spelling maar te

De brief van Rolf Cornelis, met binnen de lijn 'Het soude mijn van heerten lif en angenam zijn. Was het anders, het soude mijn leed zijn'

zwijgen). Bovendien: het sociale ritueel biedt ook de zekerheid dat je in ieder geval geen misstap begaat. Wie zich aan de conventies houdt, zit altijd goed.

Het idee dat formulair taalgebruik een veilige haven biedt voor wie minder ervaren is in het opstellen van epistels, schept verwachtingen. Met name verwachten we dat minder ervaren brieverschrijvers meer formules gebruiken dan mensen die dag in dag uit in de weer zijn met teksten. Dat is precies wat we vinden: het is niet voor niets bij Rolf Cornelis, een eenvoudige matroos, dat we zoveel formules aantreffen. Bij Doortje Pieters ligt de zaak anders. Net als Rolf Cornelis is ze afkomstig uit de minder geletterde lagen van de samenleving. Haar echtgenoot is *bootsgesel*. Zij blijkt bovendien haar brief niet zelf geschreven te hebben. Wie dat wel deed, weten we niet, maar het is een bekend verschijnsel dat minder ervaren schrijvers en analfabeten in hun naaste omgeving hulp bij het schrijven zoeken. Vooral in de zeventiende eeuw is een aardig deel van de brieven niet geschreven door de afzender. Formulier taalgebruik, zoals in de brief van Doortje, is ook in zo'n situatie een uitkomst. Als je namens een ander een brief schrijft, hoef je je niet het hoofd te breken over formuleringen die optimaal verwoorden wat de afzender bedoelt. Je hoeft alleen maar terug te vallen op de conventies, en alles komt goed.

De brieven bevinden zich in doos HCA 30-226 en HCA 30-339. Eerste transcripties werden binnen Wikiscripta Neerlandica gemaakt door Juliette Sandberg en Maria Jellema. De toelichting bij deze brief van de maand werd verzorgd door Gijsbert Rutten.